

Balog Alexandra

ÉSZLELÉS, JEL, JELÖLT

ZÁVADA PÉTER: *A MURÉNA MOZGÁSA*. JELENKOR KIADÓ,
BUDAPEST, 2023.

„mégis benne maradni a pozícióban, / ahonnan vizsgálat tárgyává tehetem saját észlelésem” (77.) – írja Závada Péter *A muréna mozgása* című, a Jelenkor Kiadó gondozásában megjelent új verseskönyvének zárszövegében, mellyel keretet teremt a kötetben végbemenő dekonstrukcióknak. Ugyanakkor feltevődik bennem a kérdés, hogyan lehet arról a kötetről írni, mely a jel és jelölt önkényes kapcsolatának lazításán keresztül a valóság paramétereit is megkérdőjelezi, és a nyelvet csupán kiiktathatatlan közvetettségek látja. Bár a szövegek arra törekszenek, hogy a dolgok önálló jelentésére mutassanak rá, az olvasó saját észlelésének vizsgálata közben találja magát.

A három részből álló kötet kompozíciója rendhagyó, hisz az első fejezetben *A gonoszság története* és az *Ingamozgás* ciklusok szövegei az inga mozgásához hasonlóan váltakoznak, majd a *Munkajegyzetek* versei olvashatók a második részben, a lezárás pedig egy monológyszerű esszéversből álló fejezet. *A gonoszság története* versei montázst alkotnak azáltal, hogy a társadalom különböző rétegeinek szereplőit sorakoztatják fel, és a párhuzamosan történő cselekmények egy-egy pillanatát nagyítják fel. Azon túl, hogy külső szemlélői lehetünk a trágyalében pletykáló csöcselékek, koldusok óbégatásának, parlamenti tanácsosok és polgárok mezítlábas vonulásának, az ifjú katona és leendő felesége magányának, mégiscsak találkozunk az egyén belső működésének vetületeivel: „Úgy dicsérték a [fiatal gyújtogató és gyilkos] halálát, / mint a legszebbet, amit valaha láttak” (9.). Ezáltal a szövegek vizuálissá teszik egy kor szereplőinek életét, érzéseit, valamint gondolatait, és egy Huizinga-szerű történelmi perspektívát is nyújtanak. A kegyetlen-ségnek, más szenvedésének élvezete nem csupán az idézett, *A gonoszság története / Huizinga-montázs* címet viselő versben fordul elő, a későbbiekben *A gonoszság története / Szent Apollónia mártíromsága* a kínzás látványával ráerősít a zsarnokság egy másik aspektusára.

Az *Ingamozgás* szövegeiben a növény- és állatvilág szimbiózisához és a felnagyított mozgásformákhoz hasonlóan alakul át a jel és jelölt kapcsolata: a nyelv olykor átveszi a leírás fölötti uralmat, mely folyamat a posztmodern asszociatív írásstratégiára emlékeztet. Ennek egyik példája az *Ingamozgás / A kulcs* című vers, melynek részlete a kötet fülszövegeként is szolgál, és a mindennapi tárgyak és a nyelv viszonyával játszik. A dolgok nevének elfogadásától, azok elkeresztelésének gondolatán keresztül jut el a valós és verbális világ eddig még nem ismert metszeteihez: „Ilyenformán azonban a szemüveg is kulcs, / valami, ami a látás ajtaját nyitja, valami, / ami az ismeretlenség homályába rejtett, akkor még meg nem mutatkozó” (39.). Az ehhez hasonló következtetések olyan határozott és bensőséges formában tűnnek fel a versben, mintha a korábbi asszociációk ezeknek az összpontosított és nem konvencionális társításoknak lettek volna az előszobái.

Gyakoriak a felnagyított vagy megállított szituációk, a már említett zárszöveg, az *Egy alma határai* erre megerősítésként szolgál: kiderül, hogy a leírás és megfigyelés folyamatának nem célja az érzékelt valóság megváltoztatása, az én a valóságot a saját észleléséhez hasonlóan a vizsgálat tárgyává szeretné tenni. Visszatérve a korábbi fejezetekre, érzékelhető, hogy mivel nem minden alkalommal áll fenn a rögzítés lehetősége, ilyenkor a mozgások ritmusát kényszerül megfigyelni a jelenlét valamilyen megragadhatóságának érdekében: a leopárdé túl valóságos, és a polipot pumpálása „löki a közeg ellenállásával szemben.” (31.) A leírások során ugyanakkor személyes megfigyelői perspektíváját is hangsúlyozza, a szövegek megállapításaihoz vezető út pedig jól követhető, és az olvasót is emlékezteti, hogy „nem csupán egyetlen / változót kell figyelembe venni [...] Megannyi tényező komplex együtt mozgását, / függvények és görbék féktelen táncát / kell követnünk, melyek leginkább elszabadult / polipkarokhoz hasonlítanak.” (31.) Az *Ingamozgás / Angyali üdvözlés* Fra Angelico festményén nagyítja fel a háziméh és lilium találkozásának pillanatát, és az olvasó, figyelembe véve mozgását mint változót, saját mozdulatlanságát fedezi fel.

A második rész, mely a *Munkajegyzetek* verseit tartalmazza, színházi utalásoktól telített, Ofélia és Melinda mítoszától a színházi tér irányain keresztül a drámai szerepkörökig vezet a megfigyelés. A ciklus versei a korábbiakhoz hasonlóan nem egy vizsgálati tárgy köré rendeződnek, de a szubjektum erőteljesebb jelenlétén keresztül átlépnek egy akár ismerősebbnek is érzékelhető kontextusba. A megfigyelői nézőpont az eddigieknél közelebb áll az irodalmi és művészeti viszonyuláshoz, szem előtt tartva a nyelvi közvettség kiterjesztésének lehetőségeit: „Ki kell végre tágítani a jelentés alkotót,

művet / és befogadót magába foglaló körét.” (59.) Nem csupán az említett hármaskörének átformálásával próbálkozik, hanem a médiumok értelmezéseivel is. A *Munkajegyzetek / Hangoskönyv* című versben annak működésétől a nyomtatott könyv hordozta kommunikációs formáig halad, majd a médiumváltáson keresztül a tartalom átalakulásáig: „A fölolvadás eltérít. A könyv eredeti szándékát / figyelmen kívül hagyja. De a hangzóvá tételnek / számos más módja is van.” (60.)

A kötet harmadik részében, az esszéversben megfogalmazásra kerül az én keresésének a folyamata, mely a szövegekben végbemenő jelentésfeltárásoknak teremt keretet, és kulcsot is ad azért, hogy válaszolni próbál a kérdésre: „Meddig alma egy alma?” (79.) Míg az első részben többségében a nyelvi megformálás irányítja a megismerést – az én csupán az *Ingamozgás* verseiben fedezhető fel – az utolsó szövegben a beszélő individuum jellel és jelölttel való viszonya erőteljesen tűnik fel: egy nagyon intim vallomásként olvassuk a kötet szövegeinek útját. Az én felfedezésének és megismerésének folyamata az almához hasonlóan szintén a határok kikapogtatásán keresztül történik, a képzelet kése alá vetve, „míg le nem hámlik róla minden esetleges / individuális, kézzel fogható tulajdonsága: [...] míg ott nem marad csupaszon, önnön lényegként / akként, amiként minden alma alma”. (79.) Ugyanakkor *A gonoszság történetének* szövegei is visszatérnek a zárásban, viszont ezúttal személyes vetületet kapnak: „De mit nyavalygok? Mindannyian voltunk már úr és szolga is.” (80.) –, és ahogyan ez a kötet első részében történik, itt is találkozunk az állatvilágra tett utalásokkal, bár itt az alá- és fölérendeltség különbözőségei mutatkoznak meg, majd felcserélődnek az irányok is: „Jóllehet, állatként viselkedtem, / gazdám helyett mégis én őriztem meg / emberségem.” (80.)

Az óvatlan tintahalra támadó muréna hirtelen mozgásával ellentétes az a perspektíva-váltási kísérlet, amelyre a kötet az olvasóját hívja: „nem otthodnod a távolság, de hazavezet” (18.). A versek lehetőséget adnak saját észlelésünk vizsgálatára azért, hogy a rögzített valóságot több szempontból tesszük megfigyelhetővé. Ehhez viszont szükséges a magamtól való távolodás is, viszont „[t]udtam, amint az ajtón kilépek, az idő úttá kövül / köztem és aközött, aki azután leszek” (34.). Závada Péter *A muréna mozgása* című kötetében nem kertel ennek a folyamatnak a nehézségeiről, és nem tart egyértelmű irányjeleket olvasója elé, inkább saját kétségein keresztül segít az új kérdések megfogalmazásában és az egyedi asszociációk felfedezésében, elvégre „[a] cél a perspektíva kimozdítása, megszilárdítani / az új létezőkbe vetett hitünket” (59.).